

Maciej Muskała*

Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich

Od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku angielski system resocjalizacji nieletnich ulega daleko idącym przeobrażeniom. Pierwszym etapem reformy było przyjęcie w 1998 roku nowego aktu prawnego regulującego problematykę zapobiegania i zwalczania przestępczości nieletnich – *Crime and Disorder Act* (Ustawa o Przestępczości i Wykroczeniach). Ustawa ta modyfikowała i tworzyła szereg instytucji systemu, w tym bodaj najważniejsze jakimi są *Youth Offending Teams* – Zespoły do Spraw Zapobiegania Przestępczości (YOT). To na nich spoczął główny ciężar działań związanych z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości, ale i innych objawów niedostosowania społecznego na swoim terenie¹. Szczegółowe zadania, jakie zostały postawione przed YOT określa art 38 *Crime and Disorder Act*, a przede wszystkim *The National Standards for Youth Justice* – Krajowe Standardy Wymiaru Sprawiedliwości dla Nieletnich².

Są one bardzo szerokie: od działań profilaktycznych wobec dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym zaczynając, poprzez diagnozowanie ryzyka³ i tworzenie

* Dr Maciej Muskała, UAM Poznań.

¹ YOT mają charakter bardzo lokalny. Aktualnie istnieje ich w sumie 156, po jednym na każdym szczeblu władzy lokalnej w Anglii i Walii. Więcej na ich temat zob.: M. Muskała, *Pozasądowe formy reakcji na zachowania dewiacyjne dzieci i młodzieży w Anglii i Walii*, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 19.

² Dostępne na stronie <http://www.yjb.gov.uk/publications/Resources/Downloads/NatStandYJS2004.pdf>

³ Termin „ryzyko” może mieć wiele znaczeń, w zależności od sytuacji i kontekstu, w którym został użyty. Dla celów *Case Management Guidance*, *Youth Justice: The Scaled Approach* and *National Standards for Youth Justice Services*, wykorzystywane są następujące znaczenia: 1) prawdopodobieństwo recydywy (ponownego popełnienia przestępstwa) – opisuje prawdopodobieństwo, z jakim dziecko lub młody człowiek popełni w przyszłości przestępstwo. Prawdopodobieństwo recydywy może być określone na podstawie przeprowadzenia oceny, wykorzystując w tym celu system ASSET – oparty na wskaźnikach dynamicznych i statycznych. Prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa może się zmniejszyć lub zwiększyć w zależności od zmian jakie możemy zaobserwować wykorzystując system oceny ASSET. Prawdopodobieństwo recydywy nie wiąże się z powagą/ciężarem danego przestępstwa. Wcześniej wykorzystywano następujące terminy: „ryzyko

planów oddziaływań, współdziałanie w realizacji wielu sankcji określonych przez sąd czy policję, aż po udział w wykonywaniu kar izolacyjnych⁴.

Kolejny „milowy” krok w modernizacji systemu oddziaływań wobec nieletnich został podjęty w dziesiątą rocznicę rozpoczęcia reformy. W 2008 roku ogłoszony przez *The Department for Children, Schools and Families* (DCSF) – Departament ds. Dzieci, Szkół i Rodzin, *Youth Crime Action Plan* na nowo formułuje główne założenia polityki zwalczania przestępczości wśród młodzieży. Rząd zobowiązał się w nim do ochrony i egzekwowania sprawiedliwości społecznej formułując następujące cele działania:

- zmniejszenie liczby młodocianych przestępców wchodzących w kontakt z wymiarem sprawiedliwości poprzez prewencję przestępczości wśród nieletnich;
- zmniejszenie recydywy wśród nieletnich;
- budowanie zaufania społecznego, wspieranie ofiar (przestępstw) oraz ochrona dzieci i młodzieży;
- zagwarantowanie młodocianym będących pod opieką systemu sprawiedliwości pięciu najważniejszych dla dzieci kwestii (*five every child matters outcome*): zdrowia, bezpieczeństwa, aktywności i osiągnięć, pozytywnego wpływu i zapewnienie dobrobytu (ekonomicznego dobrostanu)⁵.

Za nadrzędny punkt tego planu uznano założenie, że czynniki, które przyczyniają się do osiągania słabych wyników edukacyjnych przez młodzież są odpowiedzialne również za występowanie zachowań przestępczych. Wymiernym efektem realizacji przedstawionych w *Youth Crime Action Plan 2008* założeń, jest *Criminal Justice and Immigration Act 2008*, który wprowadza największe zmiany legislacyjne od 1998 roku, czyli od początku reformy. Najistotniejszym *novum* jest wprowadzenie nowego środka *Youth Rehabilitation Order* (YRO) i wspierające pracę YOT i sądu nowe podejście oceny i diagnozy nieletniego *Scaled Approach*, którym to instytucjom poświęcone jest niniejsze opracowanie⁶.

przestępczości”; „ryzyko recydywy/ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa”; 2) ryzyko wyrządzenia krzywdy innym (termin ten został skrócony do „ryzyko poważnego uszkodzenia”) – odnosi się do dziecka lub młodej osoby, które zostało ocenione (wykorzystując ASSET – skalę ryzyka poważnego uszkodzenia) jako mające największe prawdopodobieństwo przejawiania zachowań fizycznie lub psychicznie krzywdzących innych (lub istnieje rzeczywista obawa przed takim zachowaniem); 3) podatność – opisuje stopień ryzyka w jakim młody człowiek może zostać skrzywdzony albo poprzez swoje własne zachowanie, albo poprzez zachowania lub ich brak ze strony innych. W tym kontekście termin „podatność” jest wykorzystywany jako wskaźnik skłonności w ocenie ASSET (Case Management Guidance 2010, s. 14).

⁴ Szerzej na temat funkcjonowania YOT i jego relacji z innymi instytucjami tworzącymi system profilaktyki i resocjalizacji zob. m.in.: T. Newburn i in. *The introduction of referral orders into the youth justice system*. London 2002; A. Souhami. *Transforming Youth Justice: Occupational Identity and Cultural Change*. Willan Publishing 2007.

⁵ HM Government, *Youth Crime Action Plan 2008*, s. 9.

⁶ Szczegółowa analiza rozwoju systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich została przedstawiona w rozlicznych opracowaniach, zob. m.in. R. Morgan, T. Newburn. *Youth justice*. W: M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (red.). *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford 2007, s. 292–321; A. Bottoms, J. Dignan. *Youth justice in Great Britain*. W: M. Tonry, A. Doob (red.). *Youth Crime and Youth Justice: Comparative and Cross-National Perspectives*. London 2004, s. 21–183.

Tabela 1. Środki stosowane wobec nieletnich pozostające w dyspozycji sądu

First tier	Youth Rehabilitation Order		Custody
Absolute discharge (bezw warunkowe odstąpienie od kary)	Activity requirement (obowiązek podjęcia określonych działań)	Exclusion requirement (zakaz przebywania w określonych miejscach)	Detention & training order (kara aresztu i wychowania)
Conditional discharge (warunkowe odstąpienie od kary)	Supervision requirement (nadzór)	Education requirement (obowiązek aktywności edukacyjnej)	
Compensation order (odszkodowanie)	Curef requirement (godzina policyjna/zakaz określonego zachowania)	Prohibited activity requirement (zakaz podejmowania określonych aktywności)	§ 91 – serious offence (poważne przestępstwa)
Fine (grzywna)	Programme requirement (obowiązek uczestniczenia w określonych programach)	Electronic monitoring requirement (monitoring elektroniczny)	
Referral order (przekazanie do YOT)	Residence requirement (nakaz pobytu u wskazanej osoby)	Drug testing requirement (obowiązek poddania się testom na obecność narkotyków)	§ 228 – extended sentence/public protection (wyrok zastrzony)
Reparation order (naprawienie szkody)	Mental Health treatment requirement (nakaz poddania się leczeniu psychiatrycznemu)	Drug treatment requirement (zobowiązanie nieletniego do udziału w terapii antynarkotykowej)	
Sentence deferred (odroczenie)	Attendance centre requirement (umieszczenie w ośrodku resocjalizacyjnym pobytu dziennego)	LA residence requirement (nakaz pobytu w określonym miejscu)	§ 226 indeterminate/public protection (wyrok nieoznaczony)
	Intoxicating substance treatment requirement (zobowiązanie nieletniego do udziału w leczeniu odwykowym)	Unpaid work requirement (prace społeczne)	
	Intensive supervision and surveillance requirement (YRO z intensywnym nadzorem i kontrolą)	Intensive fostering requirement (YRO z nakazem intensywnego wychowania/opieki)	§ 90 – mandatory life/murder (obowiązkowe dożywocie)*

* Więcej na temat podstaw prawnych dotyczących możliwości pozbawienia wolności na podstawie § 90, 91, 226 i 228 zob. M. Muskała. *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w angielskim systemie penitencjarnym*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2012, 76–77, s. 309–327.

Źródło: na podstawie opracowań YJB.

Gama środków, jakimi dysponuje sąd wobec nieletniego jest w angielskim systemie resocjalizacji szeroka. Pierwszą kategorią środków (*First Tier*) pozostających w gestii sądu są: warunkowe i bezwarunkowe odstępianie od kary (*conditional discharge, absolute discharge*), grzywna (*fine*), przekazanie nieletniego do dyspozycji Zespołu do Spraw Zapobiegania Przestępczości (*referral order*), naprawienie szkody (*reparation order*). Najsurowszym, ostatecznym środkiem, jaki jest możliwy do zastosowania wobec nieletniego, zasadniczo różnym od wcześniej stosowanych, bo izolującym go od jego środowiska, jest umieszczenie w placówce zamkniętej (*Custody*). Może tego dokonać sąd dla nieletnich *Youth Court* orzekając *Detention and Training Orders* (DTO), bądź Sąd Koronny *Crown Court* mogący na podstawie art. 90 i 91 *Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act 2000* pozbawić nieletniego wolności. Jednak najważniejszym środkiem pozostającym w dyspozycji sądu dla nieletnich (*Youth Court*) jest analizowana w niniejszym opracowaniu instytucja prawna – *Youth Rehabilitation Order*.

W myśl założeń prawodawcy (art. 148 *the Criminal Justice Act 2003*) sąd ma możliwość zastosowania YRO tylko wtedy, kiedy przestępstwo lub połączenie kilku przestępstw lub przestępstw z nim związanych, jest na tyle poważne, by uzasadniać zastosowanie tego środka, a nałożone w jego ramach obowiązki, zakazy czy polecenia (*requirement*) muszą być odpowiednie dla sprawcy i współmierne do wagi czynu. Nawet jeśli zachowanie nieletniego spełnia wymogi zastosowania YRO, sąd nie jest do tego zobowiązany i może orzec inny środek⁷.

W wyroku sąd określa, które z osiemnastu⁸ dostępnych *requirement* możliwych do zastosowania w ramach YRO będą wchodziły w jego skład. Nie istnieją formalne ograniczenia co do ich liczby, które sąd może nałożyć na nieletniego. Decyduje o tym proporcjonalność i skuteczność oddziaływań, co sąd przed podjęciem decyzji zobowiązany jest rozważyć. Dokonuje tego na podstawie dostarczonych przez YOT w *pre-sentence report* informacji, dotyczących nieletniego, jego środowiska rodzinnego oraz prawdopodobnych skutkach zastosowania wybranych *requirement*. Ponadto, sąd określając, które z wymogów wejdą w skład YRO musi wziąć pod uwagę ich dostępność w danym środowisku lokalnym, a w przypadku zastosowania kilku, zgodność ich ze sobą⁹.

Nie ma minimalnego okresu, przez jaki może trwać YRO; określono jedynie górną granicę na poziomie trzech lat. Wykonywanie poszczególnych środków opiera się na indywidualnym harmonogramie, a sąd może określić dokładne daty, do których dany

⁷ The Youth Rehabilitation Order and other Youth Justice Provisions of the Criminal Justice and Immigration Act 2008. Practice guidance for youth offending teams, Youth Justice Board for England and Wales 2010, s. 8.

⁸ W literaturze przedmiotu można spotkać pewną nieścisłość. Źródła podają, że *requirement* możliwych do zastosowania w ramach YRO jest od 15 do 18. Wynika to z łączenia niektórych wymogów bądź pomijania tych, których zastosowanie obwarowane jest dodatkowymi warunkami – patrz poniżej.

⁹ Zwraca się również uwagę na fakt, iż sąd winien wziąć pod uwagę czy zastosowanie danego środka nie będzie sprzeczne z przekonaniami religijnymi sprawcy.

requirement ma obowiązywać czy być wykonany. Zatem w przypadku zastosowania kilku środków YRO trwa tak długo jak jego najdłuższy z nich.

Naruszenie czy niewywiązanie się z nałożonych warunków YRO finalnie skutkuje powrotem sprawy do sądu (jeśli w tym czasie nieletni ukończy 18 lat będzie to już Sąd Pokoju *Magistrate's Court*, a nie Sąd dla Nieletnich *Youth Court*)¹⁰. W takich przypadkach sąd może: a) nie podjąć żadnych działań, skutkiem czego będzie dalsze obowiązywanie wcześniej orzeczonych *requirement*, b) nałożyć na nieletniego grzywnę 250 £ w przypadku nieukończenia przez niego 14 roku życia lub 1000 £ dla starszych, przy jednoczesnym zachowaniu obowiązujących już innych środków i wreszcie c) zmienić YRO dodając bądź zastępując istniejące obowiązki, zakazy czy polecenia innymi.

Każdy nowy *requirement* musi być możliwy do zastosowania w pierwotnym orzeczeniu. Dlatego też jeżeli przestępstwo, za które nieletni otrzymał YRO nie spełnia kryteriów zastosowania YRO z intensywną kontrolą i nadzorem (*Intensive Supervision and Surveillance* – ISS) lub intensywnego wsparcia (*Intensive Fostering*) (szczegóły patrz poniżej) sąd nie może nałożyć tych środków. Wyjątkiem, kiedy istnieje możliwość orzeczenia YRO z ISS w przypadku, gdy pierwotne przestępstwo nie spełnia jego wymogów jest sytuacja, kiedy nieletni świadomie i uporczywie nie stosuje się do YRO. Natomiast jeśli nieletni nie stosuje się do YRO z ISS lub *Intensive Fostering* sąd może nałożyć karę pozbawienia wolności (w przypadku zastosowania YRO z ISS lub *Intensive Fostering* za uporczywe nieprzestrzeganie zaleceń YRO, ale kara ta nie może przekraczać czterech miesięcy)¹¹.

Obowiązki, zakazy czy polecenia (*requirement*), które mogą wchodzić w skład YRO, (zawarte w tabeli 1) to¹²:

1. Obowiązek podjęcia określonych działań (*Activity*)

W myśl tego zalecenia nieletni musi uczestniczyć w takiej liczbie działań i przez taką liczbę dni oraz w takim miejscu jakie zostało wskazane w wyroku. Obejmuje to również stawianie się nieletniego w określonym miejscu i postępowanie zgodnie ze wskazówkami/wytycznymi osoby, która jest odpowiedzialna za jej nadzór. Środek ten nie może być nałożony na więcej niż 90 dni. Jeżeli dana aktywność będzie wymagała od nieletniego przebywania w danej placówce, to okres ten nie może być dłuższy niż 7 dni. Sąd nie może nałożyć tego środka bez konsultacji z członkiem YOT, który

¹⁰ Działania podejmowane przez organ nadzorujący realizację wyroku sądu, którym zazwyczaj jest lokalny YOT, zmierzają do wspomagania nieletniego w wykonywaniu YRO. Dotyczy to także sytuacji naruszania *requirement*. Procedura w takich przypadkach jest wieloetapowa i w zasadzie dopiero w przypadku trzeciego naruszenia sprawa trafia do sądu.

¹¹ The Youth Rehabilitation Order and other Youth Justice Provisions of the Criminal Justice and Immigration Act 2008. Practice guidance for youth offending teams, Youth Justice Board for England and Wales 2010, s. 14.

¹² Poniższa charakterystyka dokonana głównie na podstawie: The Youth Rehabilitation Order and other Youth Justice Provisions of the Criminal Justice and Immigration Act 2008, Practice guidance for youth offending teams, Youth Justice Board for England and Wales 2010; Youth Court Bench Book, Judicial Studies Bard, London 2010.

upewnia się, że jest on realny, a jego wypełnienie jest dla nieletniego bezpieczne oraz że będzie on miał zapewnioną odpowiednią opiekę w trakcie udziału w wykonywaniu nałożonych obowiązków.

2. Umieszczenie w ośrodku resocjalizacyjnym pobytu dziennego (*Attendance Centre*)
Środek ten zobowiązuje nieletniego do uczęszczania do ośrodka przez określoną liczbę godzin w danym czasie i zaangażowanie w zajęcia lub wykonywanie poleceń pod nadzorem oficera/osoby odpowiedzialnej za ośrodek. Jeżeli nieletni w chwili skazania ma 16 lub więcej lat – wskazana liczba godzin, w których będzie on musiał uczęszczać do ośrodka wynosi nie mniej niż 12 godzin, ale nie więcej niż 36. W przypadku 14–15-latków okres ten nie może wynosić mniej niż 12 godzin, ale nie może przekroczyć 24, zaś dla nieletnich poniżej 14 r.ż. maksymalny okres wskazany w wyroku to 12 godzin. Nieletni uczęszcza do ośrodka raz dziennie i czas w nim spędzony nie może przekroczyć 3 godzin.

3. Godzina policyjna/zakaz określonego zachowania (*Curfew*)

Ten *requirement* wymaga od nieletniego pozostania w określonym miejscu przez określony czas. Godzina policyjna nie może trwać krócej niż dwie godziny i dłużej niż dwanaście każdego dnia, a maksymalny okres na który można nałożyć ten środek to 6 miesięcy. Środek ten musi zawierać w sobie także elektroniczny monitoring, chyba że sąd uznał, że w danych okolicznościach jest to niewłaściwe. Jeżeli tak postanowi, środek ten wykonuje się za zgodą osoby, której dotyczy.

4. Zakaz przebywania w określonych miejscach (*Exclusion*)

Środek ten zakazuje nieletniemu wstępu do wskazanych w nim miejsc. Może on dotyczyć różnych miejsc i obejmować różne okresy, ale nie może on być dłuższy niż 3 miesiące. Zakaz ten musi być połączony z monitoringiem elektronicznym, chyba że sąd uzna, że istnieją określone okoliczności w sprawie, które wskazują, że jest to niewłaściwe.

5. Monitoring elektroniczny (*Electronic Monitoring*)

Monitoring elektroniczny musi zostać nałożony w ramach YRO, jeżeli zdaniem sądu będzie zachęcał, zmuszał lub umożliwiał właściwe wykonanie innych *requirement* (*curfew* i *exclusion*). Sąd może odstąpić od tego obowiązku ze względu na szczególne okoliczności, bądź gdy jest to niemożliwe np. ze względu na brak zgody osób trzecich współpracujących przy wykonywaniu przez nieletniego określonego wymogu.

6. Obowiązek poddania się testom na obecność narkotyków (*Drug testing*)

Środek ten zakłada, że nieletni, będzie dostarczał próbki płynów ustrojowych w celu dalszego poddania ich analizie na obecność narkotyków, postępując zgodnie z instrukcjami wyznaczonymi przez YOT lub kuratora, który sprawuje pieczę nad terapią. Nakaz ten musi określać na ile miesięcy został nałożony oraz jaka jest minimalna liczba próbek przekazywana do badań, a także określać warunki, w których kurator wraz z YOT ma prawo wymagać ich dostarczenia. Środek ten musi zawierać w sobie również wymóg terapii uzależnień.

7. Zobowiązanie nieletniego do udziału w terapii antynarkotykowej (*Drug treatment*)

Wymaga od nieletniego, aby poddał się terapii pod kierunkiem osoby, która posiada wymagane kwalifikacje, doświadczenie (terapeuta uzależnień) i wie jak zmniejszyć lub wyeliminować uzależnienie i/lub tendencję do nadużywania narkotyków. Terapia może mieć charakter stacjonarny lub ambulatoryjny i odbywać się w specjalistycznym ośrodku terapeutycznym. Nakaz musi jednak dokładnie określać jaki charakter ma mieć terapia. Sąd może nie nałożyć obowiązku terapii antynarkotykowej jeżeli nie ma pewności, że nieletni jest uzależniony lub ma skłonność do nadużywania narkotyków oraz że nieletni podda się terapii.

8. Zobowiązanie nieletniego do udziału w leczeniu odwykowym (*Intoxicating substance treatment*)

Środek bardzo podobny do wcześniej scharakteryzowanego z tą różnicą, że dotyczy nie narkotyków, a substancji niedozwolonych, które obejmują alkohol lub inne produkty, których opary można wdychać lub wprowadzać do organizmu w inny sposób w celu intoksykacji. Tak jak poprzednio wymaga od nieletniego, aby poddał się terapii odwykowej pod kierunkiem osoby, która posiada wymagane kwalifikacje, doświadczenie (terapeuta uzależnień) i wie jak zmniejszyć lub wyeliminować uzależnienie i/lub tendencję do nadużywania substancji niedozwolonych. Terapia odwykowa może mieć charakter rezydencjalny lub nierezydencjalny i odbywać się w specjalistycznym ośrodku terapeutycznym. Nakaz musi jednak dokładnie określać jej specyfikę i charakter. Sąd może nie nałożyć obowiązku terapii odwykowej jeżeli nie ma pewności, że nieletni jest uzależniony od danej substancji lub ma skłonność do jej nadużywania oraz że nieletni podda się terapii.

9. Obowiązek aktywności edukacyjnej (*Education*)

Ten nakaz obliguje nieletniego do wypełniania wcześniej zatwierdzonych ustaleń edukacyjnych. Dotyczy to wytycznych dla nieletniego na czas, kiedy znajduje się pod opieką rodziców lub kuratora sądowego i zaakceptowanych przez władze lokalne określone w nakazie. Sąd nie może nałożyć *education* dopóki: 1) nie skonsultował się z organem nadzoru pedagogicznego; 2) nie ma pewności, że zatwierdzone ustalenia można zrealizować w pełnym wymiarze (*full-time education*), odpowiednio do wieku, zdolności, specjalnych potrzeb edukacyjnych, 3) nie ma pewności, czy ten nakaz jest niezbędny dla prawidłowego przebiegu resocjalizacji i dalszego zapobiegania popełnianiu przestępstw. Określony czas pobierania edukacji nie może przekraczać okresu wyznaczonego obowiązkiem szkolnym

10. Nakaz pobytu w określonym miejscu (*Local authority residence*)

W ramach tego środka wymaga się od nieletniego aby przebywał/zamieszkiwał w danym miejscu, które jest zapewnione przez władze lokalne wskazane w nakazie. Musi on dokładnie określać, jakie władze i z jakiego obszaru będą zapewniały miejsce rezydowania nieletniego. Nakaz może również określić z kim nieletni nie będzie mógł mieszkać. Sąd nie może nałożyć tego środka jeśli nie ma przekonania, że zachowanie nieletniego, które doprowadziło do popełnienia tego czynu wynikało z miejsca, w którym zamieszkiwał i że jego zmiana przyczyni się do resocjalizacji. Maksymalny okres,

na jaki można nałożyć ten środek to 6 miesięcy, ale nie może on wykraczać poza czas, w którym ukończy on 18 lat.

11. Nakaz poddania się leczeniu psychiatrycznemu (*Mental health treatment*)

Jest to zobowiązanie nieletniego, aby poddał się leczeniu psychiatrycznemu przez wyznaczony okres pod kierunkiem wykwalifikowanego lekarza, który wie jak poprawić jego stan psychiczny. Leczenie psychiatryczne może mieć postać stacjonarną bądź ambulatoryjną, nakaz musi jednak dokładnie określać jaki ma ono mieć charakter. Podczas jego trwania, jeżeli lekarz psychiatra uzna, że leczenie może być bardziej skuteczne, w miejscu pierwotnie niewskazanym, może on na podstawie własnej opinii skierować tam nieletniego.

12. Obowiązek uczestniczenia w określonych programach (*Programme*)

Obowiązek ten może wiązać się z koniecznością rezydowania nieletniego w placówce, jeżeli jest to niezbędne dla ukończenia przez niego programu. Sąd nie może nałożyć tego środka bez wcześniejszych konsultacji z członkiem YOT, który zaopiniował program jako właściwy dla nieletniego. Ponadto sąd musi mieć pewność, że jest on możliwy do zrealizowania w miejscu jego zamieszkania.

13. Zakaz podejmowania określonych aktywności (*Prohibited activity*)

Nieletni musi powstrzymywać się od określonych w zakazie aktywności przez wskazany czas. Mogą one obejmować zakaz uczestnictwa w imprezach sportowych czy wstępu do barów, lokali nocnych, a także kontaktowania się z niektórymi rówieśnikami. Sąd nie może nałożyć tego środka bez konsultacji z członkiem YOT.

14. Nakaz pobytu u wskazanej osoby (*Residence*)

Wymaga aby nieletni przebywał/zamieszkał z inną osobą (za jej zgodą) lub w miejscu określonym w nakazie. Nieletni musi mieć w chwili nałożenia tego środka 16 lub więcej lat. Sąd musi wziąć pod uwagę warunki lokalowe, w jakich ma mieszkać nieletni. Nie można nałożyć tego środka jeśli miejscem pobytu ma być hotel lub inna instytucja, jeśli placówka ta nie została zarekomendowana przez pracownika YOT.

15. Nadzór (*Supervision*)

W myśl tego *requirement* nieletni musi uczęszczać na spotkania określone przez pracownika/kuratora YOT w ściśle określonym czasie i miejscu. Czas nadzoru i nałożenia YRO muszą mieć tą samą długość

16. Prace społeczne (*Unpaid work*)

Środek ten jest dostępny tylko dla nieletnich w wieku 16 i 17 lat (w chwili skazania) i polega na wykonaniu bezpłatnej pracy na rzecz społeczności lokalnej. Sąd musi mieć pewność, że środek ten jest właściwy dla danego nieletniego i na terenie jego zamieszkania będzie mógł on wykonać nakazaną pracę. Minimalny czas pracy na rzecz społeczności lokalnej wynosi 40 godzin, maksymalny 240 godzin. Nakaz pracy społecznej utrzymuje swoją moc do czasu, kiedy nieletni ją wykona, ale oczekuje się że stanie się to w ciągu roku od jego wydania.

Zastosowanie dwóch kolejnych *requirement* (*Youth Rehabilitation Order with Intensive Supervision and Surveillance*, *Youth Rehabilitation Order with Fostering*) wymaga spełnienia

dodatkowych warunków (stąd też niejednokrotnie traktowane są jako osobne/odmienne środki). Są one mianowicie możliwe do zastosowania jedynie wobec sprawców przestępstw, za które można orzec karę pozbawienia wolności oraz w opinii sądu kara taka byłaby adekwatnym środkiem. Dodatkowo jeżeli nieletni ma w chwili skazania mniej niż 15 lat, sąd stosując te środki musi mieć pewność, że nieletni jest recydywistą (*persistent offender*).

17. YRO z intensywnym nadzorem i kontrolą (*Youth Rehabilitation Order with Intensive Supervision and Surveillance* (YRO with ISS))

Środek ten nie może być nałożony na mniej niż 6 miesięcy, zaś górna granica obowiązywania to trzy lata. W skład YRO z ISS wchodzi następujące elementy: nadzór, dozór policyjny, monitoring elektroniczny, który może być nałożony na więcej niż 90 dni, ale nie powinien przekraczać 180 dni (znany wówczas jako nakaz przedłużonego działania/zastrzony – *extended activity requirement*).

18. YRO z nakazem intensywnego wychowania/opieki (*Youth Rehabilitation Order with Intensive Fostering* (YRO with Intensive Fostering))

Poza wymienionymi powyżej ogólnymi kryteriami orzekania YRO with ISS i YRO with Fostering w przypadku tego środka wymagane jest spełnienie dodatkowego warunku. Sąd musi mieć pewność, że zachowanie nieletniego, które doprowadziło do popełnienia tego czynu wynikało z sytuacji rodzinnej i miejsca, w którym zamieszkiwał, i że umieszczenie w rodzinie zastępczej, co jest istotą tego środka, przyczyni się do jego resocjalizacji. Przed orzeczeniem, określającym dokładnie czas, jaki nieletni ma spędzić w *YRO with Fostering*, sąd musi odbyć konsultacje z rodzicami lub prawnymi opiekunami jak i władzami lokalnymi, które mają być odpowiedzialne za umieszczenie w rodzinie zastępczej. Czas obowiązywania *YRO with Fostering* nie powinien przekroczyć 12 miesięcy od momentu nałożenia tego nakazu oraz nie może zostać nałożony na okres w którym nieletni kończy 18 lat.

Jak opisano powyżej różnorodność środków możliwych do zastosowania przez sąd w ramach YRO jest znaczna, co w niewątpliwy sposób ułatwia indywidualizację oddziaływań.

Pomocną w dostosowaniu w ramach YRO opcji *requirement* wobec poszczególnych sprawców jest druga z fundamentalnych innowacji wprowadzona *Criminal Justice and Immigration Act 2008 – Scaled Approach* (podejście szacunkowe). „Podejście to powstało na gruncie zmian, jakie mają miejsce od wczesnych lat 90., a które dotyczą przede wszystkim sposobów reagowania na zachowania przestępcze. W tym nowym podejściu zwiększono więc nacisk na nadzorowanie populacji przestępczej poprzez minimalizację czynników ryzyka, a nie jak w przypadku tradycyjnego podejścia na resocjalizacji czy ukaraniu przestępcy”¹³.

To nowe podejście ma na celu zapewnienie, że podjęte wobec nieletniego działania są indywidualnie dostosowane do jego potrzeb i przejawianego poziomu ryzyka zachowań

¹³ T. Bateman. *Punishing Poverty: The 'Scaled Approach' and Youth Justice Practice*. „The Howard Journal” 2011, Vol. 50, nr 2, s. 172.

antyspołecznych. Zmniejszenie prawdopodobieństwa powrotu do przestępstwa, jako jedna z podstawowych idei tego podejścia, ma zostać osiągnięte poprzez: dopasowanie stopnia intensywności podejmowanych działań interwencyjnych do diagnozy oraz bardziej efektywne zarządzanie ryzykiem wyrządzenia krzywdy. „Odzwierciedla to jeden z podstawowych celów, jaki stawia sobie wymiar sprawiedliwości – zapobiegać przestępczości wśród dzieci i młodzieży oraz wspomagać YOT w efektywnym wdrażaniu tych zasad w społeczności lokalnej”¹⁴.

Scaled Approach stosowane przez YOT w celu określenia poziomu wymaganej interwencji używane jest nie tylko wtedy, gdy sąd stosuje wobec nieletniego YRO, ale również w przypadku *referral order* i *community element of a custodial sentence*.

„Poziom interwencji powinien być oparty na diagnozie, a jej wynik stanowić winien podstawę dla dalszych działań w tym: a. propozycji wyroku przygotowanej dla sądu, b. raportów dla paneli ds. nieletnich przestępców, c. interwencji wdrażanych, w których YOT sprawuje kontrolę nad realizacją wyroku”¹⁵.

Podstawą, dokonanego według *Scaled Approach*, określenia odpowiedniego poziomu interwencji jest diagnoza wstępna. Stosowanym przez instytucje systemu oddziaływań wobec nieletnich naruszających porządek normatywny narzędziem jest *Asset*. Jego zadaniem jest ocena potrzeb dziecka i jego deficytów (*Asset – Core Profile*) oraz ryzyka wyrządzenia szkody innym (*Asset – Risk of Serious Harm*). Niejednokrotnie na tym etapie wykorzystuje się, nawet zamiennie z *Asset – Core Profile*, ogólne narzędzie diagnozy dziecka, wykorzystywane przez szereg służb działających na rzecz dzieci – *Common Assessment Framework*¹⁶.

Określony poziom interwencji (standardowy – *Standard*, poszerzony/wzmocniony – *Enhanced*, intensywny/zaawansowany – *Intensive*) warunkujący rodzaj stosowanych oddziaływań, a także częstotliwość kontaktów w głównej mierze zależy od prawdopodobieństwa popełnienia kolejnego przestępstwa (prawdopodobieństwo recydywy) oraz ryzyka wyrządzenia krzywdy (sobie i innym)¹⁷.

Przy określaniu ryzyka recydywy bierze się pod uwagę dwa rodzaje wskaźników: statyczne *static factors* i dynamiczne *dynamic factors*¹⁸. Przypisując poszczególnym czynnikom odpowiednią liczbę punktów po zsumowaniu przyporządkowuje się je do odpowiedniego poziomu (niski 0–14 pkt, średni 15–32 pkt, wysoki 33–64 pkt). Czynniki statyczne, których łączna wartość punktowa mieści się w przedziale 0–16 zostały przedstawione

¹⁴ Case Management Guidance – Introduction, Youth Justice Board for England and Wales 2010, s. 10.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ O relacji pomiędzy CAF a Asset zob.: The Common Assessment Framework, Asset and Onset, Guidance for youth justice practitioners, Youth Justice Board 2006.

¹⁷ Youth Justice: the Scaled Approach. A framework for assessment and interventions, Youth Justice Board for England and Wales 2010, s. 6.

¹⁸ Stan współczesnej wiedzy z zakresy kryminologii pozwala w metodach aktuarialnych wskazać właśnie dwa typy czynników istotnych w genezie przestępstwa: statyczne i dynamiczne. Więcej na ten temat zob.: A. Barczykowska. *Podejście kognitywno-behawioralne w pracy penitencjarnej i postpenitencjarnej (na przykładzie wybranych programów korekcyjnych stosowanych w USA)*. „Probacja” 2011, nr 2, s. 95.

w tabeli 2. Czynniki dynamiczne tworzą punktowane w skali od 0–4: warunki życia, stosunki rodzinne i życie osobiste, edukacja i zatrudnienie, sąsiedztwo, styl życia, używanie substancji psychoaktywnych, zdrowie fizyczne, zdrowie psychiczne i emocjonalne, percepcja siebie i innych, schematy poznawcze i zachowanie, stosunek do popełnionego przestępstwa/do czynu, motywacja do zmiany, stąd też łączna wartość punktowa mieści się w przedziale 0–48.

Tabela 2. Określenie ryzyka recydywy – czynniki statyczne

Czynniki statyczne	Punkty
Rodzaje przestępstw ¹	jazda pod wpływem alkoholu = 5 kwalifikowana kradzież z włamaniem = 7 kradzież samochodu = 4
Wiek pierwszej nagany, ostrzeżenia (<i>reprimand/warning</i> ²)	10 do 12 = 4 13 do 17 = 2 brak wcześniejszych upomnień = 0
Wiek pierwszego skazania	10 do 12 = 4 13 do 17 = 3 brak = 0
Liczba wcześniejszych wyroków skazujących	4 lub więcej = 4 1 do 3 = 3 brak wcześniejszych wyroków = 0
Łączna liczba punktów – czynniki statyczne (0–16)	

¹ Pełna lista przestępstw wraz z punktacją; Asset, Appendix B, Youth Justice Board for England and Wales.

² Na temat stosowania tych środków zob.: B. Stańdo-Kawecka. *Prawo karne nieletnich od opieki do odpowiedzialności*. Oficyna a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2007, s. 239; M. Muskała. *Pozasądowe...*

Źródło: Youth Justice: the Scaled Approach. A framework for assessment and interventions, Youth Justice Board for England and Wales 2010, s. 18.

Ocena ryzyka wyrządzenia krzywdy (sobie i innym) dokonana za pomocą *Asset – Risk of Serious Harm* pozwala na określenie jego w pięciostopniowej skali (brak ryzyka, niskie, średnie, wysokie, bardzo wysokie ryzyko wyrządzenia krzywdy).

Określenia poziomu interwencji dokonuje się poprzez zestawienie i porównanie tych dwu czynników. I tak: poziom standardowy – *Standard* przypisuje się tym, którzy osiągnęli niskie ryzyko recydywy (suma czynników statycznych i dynamicznych mieści się w przedziale 0–14 pkt), a ryzyko wyrządzenia krzywdy plasuje się na jednym z dwóch pierwszych poziomów (brak ryzyka, niskie ryzyko). Osoby, które przejawiają średni poziom ryzyka recydywy (suma czynników statycznych i dynamicznych mieści się w przedziale 15–32 pkt) lub średnie ryzyko wyrządzenia krzywdy zaliczane są do poziomu poszerzonego/wzmożonego – *Enhanced*. I wreszcie poziom intensywny/zaawansowany – *Intensive* to osoby o wysokim ryzyku recydywy (suma czynników statycznych i dynamicznych

mieści się w przedziale 33–64 pkt) lub wysokim bądź bardzo wysokim ryzyku wyrządzenia krzywdy¹⁹.

W procesie wstępnej oceny adekwatnego poziomu interwencji winien on być postrzegany w szerszym kontekście dostępnych informacji o nieletnim oraz brać pod uwagę czynniki, które mogą odpowiadać za podwyższenie bądź obniżenie tego poziomu. Jakikolwiek zmiany w pierwotnie określonym poziomie interwencji powinny być w sposób wyraźny uzasadnione, omówione i zatwierdzone, a powody ich wprowadzenia jasno wyszczególnione. Ponadto pracownicy YOT mają stały obowiązek ukierunkowania oddziaływań na potrzeby nieletnich, którzy są w grupie ryzyka wyrządzenia krzywdy i mają problemy o charakterze socjalnym. Są one częścią szerszych działań socjalnych na rzecz dzieci i dlatego powinni upewnić się, że zostały one poddane ocenie. Jeżeli nieletni znajduje się w grupie wysokiego ryzyka wyrządzenia sobie lub innym krzywdy, powinno zostać określone działanie ukierunkowane na ten problem. Nie spowoduje to zmiany poziomu interwencji w *Scaled Approach*, gdyż powinno ono być elementem szerszego planu interwencyjnego²⁰.

W literaturze przedmiotu wyraźnie zakreślono funkcje, jakie przypisuje się możliwym interwencjom na poszczególnych poziomach.

Tabela 3. Funkcje interwencji na poszczególnych poziomach

Poziom interwencji	Funkcja
Standardowy – <i>Standard</i>	umożliwia podporządkowanie się prawu i naprawienie szkody
Poszerzony/wzmocniony – <i>Enhanced</i>	umożliwia podporządkowanie się prawu i naprawienie szkody oraz uzyskanie pomocy i wsparcia w procesie zmiany
Intensywny/zaawansowany – <i>Intensive</i>	umożliwia podporządkowanie się prawu i naprawienie szkody oraz uzyskanie pomocy i wsparcia w procesie zmiany, zapewnia kontrolę

Źródło: Youth Court Bench Book, Judicial Studies Board, London 2010, s. 50.

W przypadku poddania nieletniego nadzorowi (*Supervision*), przypisanie do określonego poziomu determinuje częstotliwość bezpośrednich kontaktów z osobą go sprawującą.

O rodzaju interwencji, zastosowanych *requirement* decyduje na podstawie przedstawionej oceny i wytycznych YOT każdorazowo sąd.

Trzeba jednak podkreślić, że rozwiązania przyjęte w ramach *Scaled Approach* nie są powszechnie akceptowane. Głosy krytyczne koncentrują się głównie na dwóch zagadnieniach:

¹⁹ W tym przypadku niektórzy nieletni będą objęci oddziaływaniem w ramach *Multi-Agency Public Protection Arrangements* – MAPPA – szerzej na ten temat zob.: K. Baker, A. Sutherland. *Multi-Agency Public Protection Arrangements and Youth Justice*. The Policy Press 2009; M. Muskafa. *Instytucje prawne regulujące zwolnienie z zakładu karnego w Anglii i Walii*. „Studia Edukacyjne” 2012, nr 20.

²⁰ Youth Justice: the Scaled Approach, A framework for assessment and interventions, Youth Justice Board for England and Wales 2010, s. 7–8.

dopasowania intensywności do potrzeb nieletniego oraz ich dostępności. To drugie zagadnienie ma charakter bardziej praktyczny i skupia się przede wszystkim wokół problematyki ogólnego ułożenia nieletniego w ramach konkretnego wymogu, ograniczonej liczby miejsc. Obrazem takiego stanu rzeczy wydają się być statystyki stosowanych *requirement*. W roku 2010/2011 dozór *supervision* stanowił 40% orzeczonych środków, a wraz z wymogiem określonej aktywności *activity*, godziną policyjną *curfew* i monitoringiem elektronicznym *electronic monitoring*, który to jak zostało wcześniej nadmienione zazwyczaj stosowany jest łącznie z innymi wymogami, blisko 80% zastosowanych na przestrzeni tego roku wymogów²¹.

Tabela 4. Limity kontaktów dla określonych poziomów interwencji

Poziom interwencji	Minimalna miesięczna liczba spotkań w pierwszych trzech miesiącach	Minimalna miesięczna liczba spotkań przez resztę wyroku
Standardowy – <i>Standard</i>	2	1
Poszerzony/wzmożony – <i>Enhanced</i>	4	2
Intensywny/zaawansowany – <i>Intensive</i>	12	4

Źródło: Youth Justice: the Scaled Approach. A framework for assessment and interventions, Post-consultation version two, YJB 2009 s. 13.

Dużo istotniejsza wydaje się jednak krytyka dotycząca pierwszego z wyżej wymienionych zagadnień, która nawiasem mówiąc, dotyczy całej koncepcji opartej na paradygmacie „szacowania ryzyka”. „Ponieważ poziom ryzyka jest płynny i zmienny, w Scaled Approach wpisane jest założenie, że wraz ze zmianą ryzyka zmienia się poziom interwencji – obniża się on bądź podwyższa. Centralnym punktem staje się więc zaproponowane szacowanie ryzyka. [...] Jeżeli nieletni popełnia poważne przestępstwo, a dostaje środek z minimalną interwencją, bo ryzyko zostało oszacowane jako niskie, to jak taki wyrok będzie postrzegany przez [...] opinię publiczną? Na jakiej podstawie można więc w ogóle poddawać ocenie taki wyrok? Odwracając tę argumentację można stwierdzić, że jeżeli nieletni popełnia poważne przestępstwo, ale wskaźnik ryzyka ponownego skazania jest niski i ma on mniejsze potrzeby socjalne, to zastosujemy wobec niego tak naprawdę „karę” *punishment* (np. w formie bezpłatnej pracy *unpaid work*), a nie resocjalizację *treatment*. [...], z tym że obie formy nieletni będą postrzegać jako karę, bo obie są w ich odczuciu pogwałceniem wolności”²².

²¹ Youth Justice Statistics 2010/11 England and Wales Youth Justice Board/Ministry of Justice Statistics Bulletin 2012.

²² A. Sutherland. *The ‘Scaled Approach’ in Youth Justice: Fools Rush in...*, „Youth Justice” 2009, Vol. 9, nr 1, s. 55.

Zakończenie

Gama środków jakimi dysponuje sąd wobec nieletnich naruszających porządek normatywny w Anglii i Walii możliwych do zastosowania w ramach YRO jest bardzo bogata. Różnorodność dotyczy nie tylko form, ale i podmiotów podejmujących czy choćby tylko współuczestniczących w tego typu działaniach. Charakterystyczne dla tego systemu podejście multiagencyjne, (czego najlepszym przykładem są działania realizowane w ramach *Scaled Approach*, umiejscawiając angielski system w modelu korporacyjnym wg klasyfikacji J.A. Winterdyka²³), wydaje się jawić, zdaniem autorów takich rozwiązań, jako najskuteczniejsza forma reakcji na niedostosowanie społeczne nieletnich. Właśnie włączenie i to na bardzo wczesnym etapie różnorodnych służb w proces diagnozowania i korygowania zachowań nieletnich, wykorzystanie elementów sprawiedliwości naprawczej z nieodzownym zaoczuźnieniem, to cechy charakterystyczne dla systemu angielskiego²⁴.

Wielość zaangażowanych agend wymusza działania długofalowe, planowe a jednocześnie elastyczne, z włączeniem doń społeczności lokalnej²⁵. Współdziałanie specjalistów w zróżnicowanym zespole pozwala na wymianę doświadczeń, wzbogaca warsztat pracy i umożliwia wypracowywanie bardziej kreatywnych rozwiązań. Z punktu widzenia jednostki podejście multiagencyjne pozwala na lepsze rozpoznanie jej potrzeb, bardziej profesjonalne działania, a także objęcie nimi całego środowiska życia, również w dłuższej perspektywie czasowej²⁶.

Warto odnotować również fakt, wyraźnie eksponowanego w rozlicznych opracowaniach koncentrowania się na skuteczności, efektywności i opłacalności podejmowanych działań. Zwłaszcza ten ostatni aspekt wyznacza ostatnio kierunek i charakter konstruowanych rozwiązań. Ze względu na brak miejsca można tylko wspomnieć o *justice reinvestment*²⁷, która choć głównie odnosi się do systemów penitencjarnych, znajduje także swoje odzwierciedlenie w funkcjonowaniu systemów resocjalizacji nieletnich. Pozostawienie nieletniego w środowisku, gdzie może liczyć na wsparcie rodziny czy wspólnoty lokalnej przy

²³ J.A. Winterdyk (red.). *Juvenile Justice Systems: International Perspectives*. Toronto 2002.

²⁴ Przeglądu klasyfikacji systemów wymiarów sprawiedliwości wobec nieletnich dokonała w literaturze polskiej J. Kusztal w artykule: *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*. „Probacja” 2011, nr 4, s. 27–43.

²⁵ D.S. Rosenbaum. *Evaluating Multi-agency Anti-Crime Partnerships: Theory, Design and Measurement Issues*. „Crime Prevention Studies”, 2002, Vol. 14, s. 178.

²⁶ R. Cheminais. *Effective Multi-Agency Partnerships. Putting Every Child Matters into Practice*. London 2009, s. 26–27.

²⁷ Na temat justice reinvestment zob. m.in.: Ch. Fox, K. Albertson, F. Warburton. *Justice Reinvestment: Can it Deliver More for Less?* „The Howard Journal” 2011, Vol. 50, nr 2, s. 119–136; G. Dobson. *New Labour's prison legacy*. „Probation Journal” 2010, Vol. 57, nr 3, s. 322–328; R. Allen, V. Stern (red.). *Justice Reinvestment – A New Approach to Crime and Justice*. London 2007.

jednoczesnym zapewnieniu odpowiedniego nadzoru wydaje się jawić jako najkorzystniejsze tak dla nieletniego, jak i dla szerszego społeczeństwa, rozwiązanie. Wydaje się, że wiele z funkcjonujących w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich uregulowań może stanowić inspirację dla naszego ustawodawcy w trakcie prac nad przygotowywaną reformą polskiego modelu zapobiegania przestępczości nieletnich.

Streszczenie

Angielski system resocjalizacji nieletnich od kiedy w 1998 roku został radykalnie zreformowany, nieustannie się zmienia, doskonali. Wszystkie jego elementy są poddawane ewaluacji i w przypadku wystąpienia niedomogów zmieniane, uzupełniane. Taki też charakter mają prezentowane w artykule zmiany wprowadzone przez *Criminal Justice and Immigration Act 2008*. *Youth Rehabilitation Order (YRO)* i *Scaled Approach* – są to dwie główne innowacje wprowadzone tym aktem prawnym, które mają ułatwić i przede wszystkim zindywidualizować stosowanie i orzekanie środków wobec nieletnich.

Słowa kluczowe: nieletni, Youth Rehabilitation Order, Scaled Approach, system resocjalizacji.

Abstract

New legal institutions in the English rehabilitation system

English youth rehabilitation system has been radically reformed since 1998 and it is still changing. All of the components which constitutes its structure undergo constant evaluation. In case of any deficiencies, they are changed and completed. Such changes has been introduced in Criminal Justice and Immigration Act in 2008. Youth Rehabilitation Order (YRO) and Scaled Approach are two main innovations proposed in this act, their task ist to facilitate and individualize adjudicated probation restrictions.

Key words: juvenile, Youth Rehabilitation Order, Scaled Approach, rehabilitation system.

Bibliografia

- Adamski A. i współ. (2007). *Prawo Karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń.
- Allen R., Stern V. (red.) (2007). *Justice Reinvestment – A New Approach to Crime and Justice*. London.
- Asset, Youth Justice Board for England and Wales.
- Audit Commission: Misspent Youth, Young People and Crime z 1996 roku, Misspent Youth: the challenge for youth justice z 1998 roku – dostępne na stronie <http://www.audit-commission.gov.uk>
- Baker K., Sutherland A. (2009). *Multi-Agency Public Protection Arrangements and Youth Justice*, The Policy Press.

- Bateman T. (2011). Punishing Poverty: The 'Scaled Approach' and Youth Justice Practice. *The Howard Journal*, Vol. 50, nr 2.
- Barczykowska A. (2011). Podejście kognitywno-behawioralne w pracy penitencjarnej i postępnictw-
cjarnej (na przykładzie wybranych programów korekcyjnych stosowanych w USA), *Probacja* 2
- Blomberg T.G., Heald G.R., Ezell M. (1986). Diversion and net widening. A Cost-Savings Assess-
ment. *Evaluation Review*, Vol. 10, nr 1.
- Bottoms A., Dignan J. (2004). Youth justice in Great Britain. W: Tonry M., Doob A. (red.). *Youth
Crime and Youth Justice: Comparative and Cross-National Perspectives*. London.
- Case Management Guidance – Introduction*. Youth Justice Board for England and Wales 2010.
- Cavadino M., Dignan J. (2006). *Penal Systems: a Comparative Approach*. London.
- Cheminais R. (2009). *Effective Multi-Agency Partnerships. Putting Every Child Matters into Prac-
tice*. London.
- Dobson G. (2010). New Labour's prison legacy. *Probation Journal*, Vol. 57, nr 3.
- Fox Ch., Albertson K., Warburton F. (2011). Justice Reinvestment: Can it Deliver More for Less?
The Howard Journal, Vol. 50, nr 2.
- Graham J., Colleen M. (2006). Beyond Welfare Versus Justice: Juvenile Justice in England and
Wales. W: Junger-Tas J., Decker S.H. (red.). *International Handbook of Juvenile Justice*. Springer.
- HM Government. Youth Crime Action Plan 2008.
- Winterdyk J.A. (red.) (2002). *Juvenile Justice Systems: International Perspectives*. Toronto.
- Kusztal J. (2011). Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich. *Probacja* 4.
- Lasocik Z. (2006). Kara dożywotniego pozbawienia wolności w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjed-
noczonych – wybrane problemy. W: Gardocka T. (red.). *Kary długoterminowe. Polityka kar-
na, wykonywanie, warunkowe zwolnienie*, Warszawa.
- Making it Count in Court*. Second Edition. Youth Justice Board and Her Majesty's Courts Ser-
vice 2010.
- McConnochie A. (2009). *Preparing for the Scaled Approach – learning from the pilot. Information
for youth offending teams*. Youth Justice Board for England and Wales.
- Muskafa M. (2012). Pozasądowe formy reakcji na zachowania dewiacyjne dzieci i młodzieży w An-
glii i Walii. *Studia Edukacyjne* 19.
- Muskafa M. (2012). Instytucje prawne regulujące zwolnienie z zakładu karnego w Anglii i Walii.
Studia Edukacyjne 20.
- Morgan R., Newburn T. (2007). Youth justice. W: Maguire M., Morgan R., Reiner R. (red.). *The
Oxford Handbook of Criminology*, Oxford.
- No More Excuses – a New Approach to Tackling Crime in England and Wales. (1997).
- Prichard J. (2010). Net-Widening and the Diversion of Young People From Court: a Longitudi-
nal Analysis with Implications for Restorative Justice. *Australian & New Zealand Journal of
Criminology*, Vol. 43, nr 1.
- Raymond A. (2009). Parental Responsibility for Youth Offending. W: Junger-Tas J., Dünkel F.
(red.). *Reforming Juvenile Justice*. Dordrecht–Heidelberg–London–New York.
- Rosenbaum D.S. (2002). Evaluating Multi-agency Anti-Crime Partnerships: Theory, Design and
Measurement Issues. *Crime Prevention Studies*, Vol. 14.
- Stańdo-Kawecka B. (2007). *Prawo karne nieletnich od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa: Ofi-
cyna a Wolters Kluwer Business.
- Sutherland A. (2009). The 'Scaled Approach' in Youth Justice: Fools Rush in... *Youth Justice*, Vol. 9,
nr 1.

-
- The Common Assessment Framework, Asset and Onset, Guidance for youth justice practitioners. Youth Justice Board 2006.
- The Youth Rehabilitation Order and other Youth Justice Provisions of the Criminal Justice and Immigration Act 2008. Practice guidance for youth offending teams. Youth Justice Board for England and Wales 2010.
- The Youth Rehabilitation Order and other Youth Justice Provisions of the Criminal Justice and Immigration Act 2008. Practice guidance for youth offending teams. Youth Justice Board for England and Wales 2010.
- Youth Court Bench Book. Judicial Studies Board. London 2010.
- Youth Justice: the Scaled Approach. A framework for assessment and interventions. Youth Justice Board for England and Wales 2010.
- Youth Justice: the Scaled Approach. A framework for assessment and interventions, Post-consultation version two. Youth Justice Board for England and Wales 2009.
- Youth Rehabilitation Order with Intensive Supervision and Surveillance (ISS). Operational Guidance. Youth Justice Board for England and Wales 2009.